

САИНЧИН А.С. ОБЩИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ РАЗРАБОТКЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ МЕТОДИК РАСКРЫТИЯ ПРЕДНАМЕРЕННЫХ УБИЙСТВ

Рассмотрены некоторые особенности и содержание юридических инструкций, которые регулируют порядок раскрытия преступлений.

SAINCHIN A.S. THE COMMON DIRECTIONS OF ORGANIZATIONAL ACTIVITY BY DEVELOPMENT CRIMINALISTIC OF TECHNIQUES OF DISCLOSING OF DELIBERATE MURDERS

Some features and the maintenance of legal instructions which adjust the order of disclosing of crimes are considered.

УДК 321.011.5:340.16:343.2/7

В.П. СЕВОСТЬЯНОВ, канд. юрид. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЗМУ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ПРАВІ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ¹

Розроблені та запропоновані нормативні дефініції принципу демократизму в кримінально-виконавчому праві, що визначають основні напрямки його реалізації в діючому галузевому законодавстві України; підкреслено науковий внесок до розвитку теорії кримінально-виконавчого права і відображення в ньому принципу демократизму одного з видатних юристів радянського періоду М.О. Стручкова.

Микола Олексійович Стручков (1922-1989), видатний вчений-юрист радянського етапу становлення та розвитку юридичної науки, який до останнього часу свого життя працював над проблемами теоретичних основ галузей наук кримінально-правового комплексу. Його дисертація доктора юридичних наук на тему: "Правове регулювання виконання покарання (основні проблеми виправно-трудового права)", яку він захистив у 1962 році, була першим науковим дослідженням, що визначало шляхи демократичної перебудови колишньої "сталінської системи ГУТаб" (Головне Управління Таборів НКВС СРСР).

Автору цієї статті пощастило в 1988-1989 роках працювати під науковим керівництвом Миколи Олексійовича, в ад'юнктурі Академії МВС СРСР, де він останні роки свого життя плідно працював на посаді професора кафедри Управління органами, виконуваними покарання.

Як відомо, використання кримінальних покарань як одного із засобів боротьби з злочинністю безпосередньо залежить від типу політичного режиму (демократичного або антидемократичного), тому відокремлення державного примусу від демократичних принципів його розвитку і застосування до кінця 50-х - початку 60-х років минулого сторіччя, не дозволяло розглядати сферу виконання кримінальних покарань як об'єкт самостійної галузі юридичної науки [1, с.6]. З цього історичного етапу також починається фактичне відновлення, тобто друге народження

означеної галузі науки під назвою виправно-трудове право [2, с.16-17], тому загальна мета статті полягає в здійсненні історично-правового аналізу означеного етапу, ролі і місця М.О. Стручкова в науковій розробці й практичній реалізації окремих проблем та принципів виправно-трудового права, деякі з яких є підґрунтям і передумовами формування основ сучасного кримінально-виконавчого права України [3, с.15, 19]. При цьому, необхідність аналізу теоретичної спадкоємності має величезну методологічну значимість для сучасних наукових досліджень. Відомий вітчизняний кримінолог професор Даньшин Іван Миколайович неодноразово підкреслює, що «...в критике прошлого нельзя слепо усердствовать, огульно отмечать все имевшие тогда место теоретические наработки. Здесь поступать надо иначе: следует отбрасывать все устаревшее с одной стороны, а с другой – отбирать позитивные, рациональные зерна, реципировать отдельные проверенные временем на прочность теоретические построения и нормативные предписания. И, полагаю, требуется не только декларировать такой подход к теоретическому наследию, но в своих научных исследованиях его строго и неуклонно придерживаться» [3, с.3]. "Беріть усе добре від нас, а мінуси ми заберемо із собою" – більш лаконічно казав патріарх української юриспруденції академік АПрН України Петро Петрович Михайленко [4, с.4].

Аналізуючи загальносоціальні закони розвитку суспільства і держави, права і законодавства, відомий французький кримінолог XIX сторіччя Габріель Тард (1843-1904), ще раніше сформулював важливий методологічний висновок, що «...всякая новая идея представляет собой только комбинацию прежних идей», - при цьому, - «по-

¹ Пам'яті Заслуженого діяча науки і техніки, доктора юридичних наук, професора, генерал-майора, ветерана Великої вітчизняної війни Миколи Олексійовича Стручкова присвячується...

стоянная смена одной идеи другой или постоянное их противоположение друг другу всюду встречаются нам... (раз. автора)... где совершенная гармония властей, достигнутая при помощи расслабляющей централизации, разрушается зарождением или вторжением новых властей, вызывающим временную децентрализацию, которая является стимулом и совершенно естественно подготавливает пути для новой централизации, гораздо более могущественной, если не более притеснительной, нежели первая» [5, с.179, 196].

Висновки сучасних соціологів щодо хронологічних етапів циклічності означеного процесу стверджують, що спроможність держави-гегемона, як гаранта реалізації будь-яких ідей, безперешкодно пов'язувати свою теорію іншим державам обмежуються 25-50 роками [6, с.63].

Тому ідея демократизму, яка має дуже довгу та міцну історію свого розвитку, набуває актуальність в Україні, яку в умовах глобалізації відносять до так званих "перехідних" суспільств і в якій наступний тиск глобалізації загрожує системним основам демократичних принципів державотворення, права і законодавства [7, с.18].

Стосовно проблеми розвитку і реалізації принципу демократизму в кримінально-виконавчому праві України, нормативного визначення якого в новому Кримінально-виконавчому кодексі 2003 р. законодавець не дає, слід підкреслити, що розбудова демократичної держави вимагає не тільки удосконалення правового механізму його реалізації в діяльності вищих виборних органів державної влади, але й втілення принципу демократизму в правову основу діяльності органів і установ, які виконують функції державного примусу.

Останнє питання актуальне тому, що і в радянському етапі існування України в складі СРСР до 1991 р., фактично головною метою державного примусу, невід'ємною складовою якого була система кримінальних покарань, було примусити народ працювати. Для цього в Конституції СРСР 1977 р. був закріплений загальнополітичний принцип: "Хто не працює - той не їсть", а в галузі трудового права існував відповідний правовий інститут - поєднання прав і обов'язків кожного громадянина працювати. Заборона примусової праці і принципова зміна змісту конституційного права громадян на працю у вигляді "вільного вибору або вільного погоджування на працю" в ст.43 Конституції України 1996 р. змінює економічну основу існування означеної мети державного примусу. До речі, коли я складав кандидатський іспит за спеціальністю 12.00.08 в 1988 році, то став свідком наукової полеміки поміж Миколою Олексійовичем і Альфредом Едуардовичем Жалинським, які були в складі комісії. Останній дуже емоційно підтримав частину моєї відповіді про реалізацію мети кари кримінального покарання через примусову працю засуджених до позбавлення волі, стверджуючи, що цей засіб виправлення засуджених є порушенням прав людини. Але М.О. Стручков більш виважено та ґрунтовно звернув увагу на фізіологічні, соціальні, економічні, психологічні, виховні та інші функції праці в місцях позбав-

лення волі, і на прагнення самих засуджених до нього.

Дійсно, в залежності від виду виправної установи, більш 90 % засуджених висловлюють бажання займатися загальнокорисною працею, але, поширюючи проблему праці до загальнодержавного масштабу та комплексу прав і свобод вільних громадян, слід відмітити, що вона залишається найбільш складною для всіх країн світу, тому що тільки праця є джерелом існування людини і суспільства.

Відомо також, що безробіття є важливим фактором криміналізації суспільства (більш 70 % злочинців на момент скоєння злочинів ніде не працювали і не навчалися, а серед засуджених до довічного позбавлення волі в Україні ця частина досягає 77,7 %) [8, с.107].

Працюючи в умовах домінування КПРС, яка у своїх Програмах і рішеннях формулювала єдину державну політику у вигляді сукупності ідей, що відображають "волю народу", М.О. Стручков мав спиратися на них, і головною там було те, що "праця являється основним засобом виховання радянських людей в дусі комуністичної ідеології, засобом подолання пережитків минулого". Тому перша його спроба теоретично сформулювати наукову дефініцію принципу демократизму в галузі права, яка регулює суспільні відносини у сфері виконання кримінальних покарань, була обмежена затвердженням партійного постулату, що "виправлення та перевиховання засуджених повинно здійснюватися на основі їх залучення до суспільно-корисної праці" [9, с.338]. До речі, у ст.107 нового Кримінально-виконавчого кодексу України участь засуджених у трудовій діяльності відноситься законодавцем до їх прав, а в ст.9 "Основні обов'язки засуджених" - обов'язку працювати і зовсім немає, але всупереч цим нормам, ч.1 ст.118 цього ж Кодексу встановлює: "Засуджені до позбавлення волі повинні працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії", а серед основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених законодавець закріплює суспільно корисну працю (ч.ІІІ ст.6 КВК).

Тобто, основна системостворююча ознака нової галузі права - кримінально-виконавчого, фактично не відрізняється від виправно-трудового права радянського періоду, розробці і розвитку якого присвятив своє життя М.О. Стручков.

Більш того, змістовні характеристики принципу Радянського демократизму у виправно-трудовав праві, які вперше сформулював Микола Олексійович в 1962 році, дають більш виразне уявлення щодо його поняття і напрямків реалізації, ніж звичайний перелік цього слова "демократизм" у статті 5 КВК України, яка присвячена принципам кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, поряд із іншими принципами, що мають різну правову сутність і призначення.

Так, під принципом радянського демократизму М.О. Стручков пропонував вважати:

- по-перше - подальшу демократизацію управління органами, які ведуть боротьбу із злочинністю (їх підпорядкованість місцевим органами влади і управління);
- по-друге - зростання ролі громадськості у виконанні

окремих державних функцій у сфері діяльності виправно-трудових установ (за сприянням наглядових комісій, піклувальних рад, шефства виробничих колективів та громадських організацій над ВТУ);

- по-третє – розвиток та заохочення суспільно-корисної ініціативи та самодіяльних організацій засуджених, працюючих під контролем і керівництвом адміністрації ВТУ [9, с.364].

При цьому, професор підкреслив, що: «по мере исправлення осужденного сфера воспитательных мер должна все более расширяться за счет сокращения сферы применения мер принуждения» [9, с.369].

Остання ідея зайшла свій відбиток і розвиток у монографії відомого українського вченого, доктора юридичних наук В.П. Петкова, а також закріплення у цілій низці норм нового КВК України [10].

Здійснюючи розробку принципу радянського демократизму в галузі радянського виправно-трудового права, М.О. Стручков і в останніх своїх працях наполягав на збереженні цього найменування принципу, пов'язуючи його із існуючою формою державної влади [11, с.84]. Але процес партійно-політичної ідеологізації усіх сфер життя суспільства, що розпочався в 70-х роках минулого сторіччя, примусив також юристів більш ретельно відображати у різних галузях права і законодавства стратегію та принципи побудови соціалізму. Так, в 1970 році Ігор Андрійович Сперанський ввів в науковий обіг термін “соціалістичний демократизм”, структура якого відображала наступні ідеї:

- справді народний зміст норм і інститутів виправно-трудового права (проекти Законів в сфері виконання покарань широко обговорювались в наукових і громадських організаціях);

- демократичний характер організації і діяльності органів, виконуючих покарання;

- демократичний зміст процесів виправно-трудового впливу і громадського впливу і виховання;

- визначення засудженого суб'єктом виправно-трудових правовідносин;

- участь громадськості у виправленні і перевихованні засуджених;

- здійснення громадського контролю за діяльністю органів, виконуючих покарання;

- дотримання законності при виконанні покарань [12, с.15].

Погоджуючись із автором відносно того, що кожна ідея – принцип, який являє із себе складне соціальне явище, слід звернути увагу на те, що окремі його складові мають як самостійну онтологічну та соціальну цінність, так і спроможні охоплюватися категоріям більш вищого порядку. На цей методологічний засіб розвитку юридичної науки неодноразово звертав увагу М.О. Стручков [11, с.85-87].

В опублікованому після передчасної смерті М.О. Стручкова (15.11.1989) проекті Основ кримінально-виконавчого законодавства Союзу РСР і союзних респуб-

лік, в розробці якого він брав безпосередню участь, окрема стаття була присвячена законодавчому (нормативно-му) визначенню принципу демократизму в наступній редакції:

“Стаття 7. Принцип демократизму.

1. Застосування до засуджених засобів виправлення здійснюється на основі розвитку їх корисної ініціативи, елементів самоуправління, за участю самодіяльних організації, родичів та інших осіб, спроможних здійснювати на них позитивний вплив.

2. У виправленні засуджених, здійсненні допомоги звільненим в побутові і працевлаштуванні, а також в здійсненні контролю за діяльністю установ і органів, виконуючих покарання, бере участь громадськість.

3. Діяльність установ і органів, виконуючих покарання, здійснюється на засадах широкої гласності та взаємодії із засобами масової інформації” [13, с.13].

На жаль, у зв'язку із суперечливістю думок різних політиків та науковців структури як Російського (стаття 8), так і Українського (стаття 5) Кримінально-виконавчих кодексів не мають окремої глави, присвяченої їх нормативному визначенню. Законодавці цих країн обмежили їх поняття тільки переліком найменувань цих принципів, що спонукає науковців та практичних працівників тлумачити зміст принципів кримінально-виконавчого законодавства досить широко і різноманітно [14, с.7; 15, с.4]. При цьому, спроба нормативного визначення принципу демократизму в проекті Кримінально-виконавчого кодексу України, який був розроблений під керівництвом Народного депутата України, Президента НУВС, доктора юридичних наук, професора Бандурки Олександра Марковича, була здійснена в травні 2001 року, але й вона не знайшла необхідної підтримки серед народних депутатів Верховної Ради України минулого складу. Наведені нижче його змістовні характеристики, на нашу думку, спроможні означити основні напрямки розвитку демократичних засад у процесі подальшого законодавчого регулювання та виконання кримінальних покарань в Україні в сучасних умовах.

“Стаття NN. Принцип демократизму.

1. Органи і установи, а також посадові особи Державної кримінально-виконавчої служби України, повинні сприяти розвитку демократичних засад у здійсненні єдиної державної політики у сфері виконання покарань

2. У виправленні і ресоціалізації засуджених, а також в здійсненні контролю за діяльністю органів і установ, виконуючих покарання, можуть брати участь державні та громадські організації та установи, благодійні фонди, спілки, релігійні і інші об'єднання та особи, гідні довіри, метою діяльності яких є надання допомоги у побутові і працевлаштуванні засуджених і звільнених від покарання, зміцнення громадського правопорядку, профілактики і боротьби із злочинністю.

3. Діяльність органів та установ виконання покарання здійснюється на засадах гласності та взаємодії із засобами масової інформації, відповідно чинного законодавства

України.

4. Координація взаємодії органів і установ виконання покарань із громадськістю і засобами масової інформації здійснюється Головою Державної кримінально-виконавчої служби України" [16, с.8].

Незважаючи на те, що в наведеній дефініції немає частини, яка стосується розвитку елементів самоуправління та участі самодіяльних організацій засуджених в процесі виконання покарання, що безпосередньо впливає на "внутрішній нормопорядок" взаємовідношень засуджених, на нашу думку, вони стосуються, перш за все, змісту та форм виправно-виховного процесу, який являє собою тільки один із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а не принцип кримінально-виконавчого права і законодавства [17, с.112]. На це також звертав увагу М.О. Стручков. Підкреслюючи своє позитивне відношення до принципу "обов'язкової психолого-педагогічної обумовленості норм виправно-трудоного права", М.О. Стручков вважає, що "розвиток корисної ініціативи і самодіяльності засуджених" у вигляді специфічного галузевого принципу охоплюється загально-правовим принципом демократизму [11, с.87].

Поділяючи думку доктора юридичних наук, професора О.М. Джужи про те, що принцип демократизму відображає сутність багатьох інститутів і норм кримінально-виконавчого права [2, с.24], доцільно зробити наступні висновки щодо необхідності його подальшої теоретичної розробки та реалізації в сучасних умовах:

- по-перше, наявність у відповідних нормах Конституції України принципових положень про побудову демократичної держави (ст.1), про визначення народу єдиним джерелом влади (ст.5) потребує розробки спеціального правового механізму реалізації цих конституційних положень в галузі кримінально-виконавчого права, який повинен забезпечити реальну участь народу в розробці та реалізації єдиної державної політики в сфері виконання кримінальних покарань;

- по-друге, усвідомлюючи, що до боротьби із злочинністю та її наслідками повинні залучатися як спеціалізовані державні органи, так і інші, а також громадські формування, діяльність яких регулюється іншими галузями права, слід більш ретельно проаналізувати той комплекс їх правових норм і інститутів, у якому знаходяться тотожні або дублюючі функції, з метою їх систематизації, узгодження та відображення в кримінально-виконавчому законодавстві України;

- по-третє, інформаційна відкритість і гласність діяльності органів і установ виконання покарань повинна створювати умови для всебічного контролю за їх діяльністю як з боку повноважних органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування та інших інститутів громадянського суспільства;

- по-четверте, історично-правова спадкоємність, досвід пенітенціарної діяльності закордонних країн та зміст міжнародно-правових норм в сфері виконання кримінальних покарань повинні бути підґрунтям сучасної науково-

методологічної бази, удосконалення кримінально-виконавчого права і законодавства України.

В наукових працях та науково-педагогічній діяльності видатного вченого Миколи Олексійовича Стручкова, пам'яті якого присвячена ця стаття, є значна кількість ідей, якими він щиро освітлював розум науковців і практиків, працюючих в галузях наук кримінально-правового комплексу, органах і установах виконання покарань різних країн світу, тому автор пропонує взяти участь в обговоренні найбільш актуальних проблем кримінально-виконавчого права усіх бажаючих для сприяння його розвитку в умовах ствердження демократичних засад української держави і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сперанський І.А. Основные вопросы советского исправительно-трудоного права. –М.: Академия МВД СССР, 1976. –154 с.
2. Кримінально-виконавче право: Навч. посібник /За заг. ред. О.М. Джужи. –К.: Юрінком Інтер, 2002. –448 с.
3. Степанюк А.Ф. Сущность исполнения наказания. – Харьков: Фолио, 1999. –256 с.
4. Михайленко П.П. Інтерв'ю газеті "Іменем Закону" // Іменем Закону. -№ 37. -2003.
5. Тард Габриэль. Социальная логика. – СПб.: Изд-во «Социально-психологический центр», 1996. –555 с.
6. Валлерстайн І. Глобалізація або вік зміни? Довгостроковий погляд на шлях розвитку світової системи // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна Політика. –Луганськ: Альма матер-Знання, 2002.
7. Ейк К. Небезпечні зв'язки: взаємодія глобалізації і демократії // Там же.
8. Фролов О.І. Кримінологічна характеристика засуджених до довічного ув'язнення // Донецький меморіал Директорату прав людини Ради Європи. –Донецьк, 2001. –С.102-116.
9. Стручков Н.А. Правовое регулирование исполнения наказания (основные проблемы Советского исправительно-трудоного права): Дисс... докт. юрид. наук: 12.00.08 /ВШ МВД СССР. –М., 1962.
10. Пегков В.П. Управління виховно-виправним процесом: Монографія. В 2-х ч. –Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 1998. –Ч.1. –Ч.2.
11. Стручков Н.А. Курс исправительно-трудоного права. Проблемы общей части. –М.: Юридическая литература, 1984. –240 с.
12. Сперанский И.А. Принципы советского исправительно-трудоного прав и их закрепление в основах исправительно-трудоного законодательства Союза ССР и Союзных республик: Автореф. дисс... докт. юрид. наук: 12.00.08 /Высшая школа МВД СССР. –М., 1970.
13. Основы уголовно-исполнительного законодательства Союза ССР и союзных республик (проект) /Колл. авт.: Н.А. Стручков и др. –М.: МВД СССР, 1990.
14. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Фе-

дерации: Официальный текст. – М.: Вердикт, 1997.

15. Кримінально-виконавчий кодекс України: Офіційний текст. – К.: Атіка, 2003.

16. Кримінально-виконавчий кодекс України (проект) / Кол. авт.: О.М. Бандурка та ін. – Харків: НУВС, 2001. – 107 с.

17. Кривуша В.І. Використання творчої спадщини А.С. Макаренка в навчанні пенітенціарного персоналу //

Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Бюлетень КІВС. – 1997. – № 2. – С.108-115.

18. Джужа О.М., Корчинський В.О., Фаренюк С.Я. та ін. Кримінально-виконавче право України: Загальна та особлива частина: Навчальний посібник / За заг. ред. О.М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2002.

Надійшла до редколегії 30.01.2004

СЕВОСТЬЯНОВ В.П. ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЗМА В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОМ ПРАВЕ: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ

Разработаны и предложены нормативные дефиниции принципа демократизма в уголовно-исполнительном праве, определяющие основные направления его реализации в действующем отраслевом законодательстве Украины; подчеркнут научный вклад в развитие теории уголовно-исполнительного прав и отображения в нем принципа демократизма одного из выдающихся юристов советского периода М.О. Стручкова.

SEVOST'YANOV V.P. THE PRINCIPLE OF DEMOCRATISM IN THE CRIMINAL-EXECUTIVE LAW: THE HISTORY OF DEVELOPMENT AND MODERN PROBLEMS OF REALIZATION

Determining basic directions of its realization in working branch legislation of Ukraine are developed and offered normative definition a principle of democratism in the criminal-executive law; the scientific contribution to development of the theory criminal-executive law and display in it of a principle of democratism of one of outstanding lawyers of the Soviet period of M.O. Struchkova is underlined.

О.Ю. СИНЯВСЬКА

канд. юрид. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 342.72/.73-057.36

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: СУТНІСТЬ ТА ІСНУЮЧІ ПРОБЛЕМИ

Розглянуті обмеження громадянських і політичних прав працівників органів внутрішніх справ за чинними нормативно-правовими актами.

Більшість авторів, які пишуть про права людини, поділяють їх на три покоління: перше покоління – громадянські та політичні права, проголошені буржуазними революціями; друге – соціально-економічні, які мають за основу соціалістичні вчення; третє – права колективні або солідаристські, проголошені, головним чином, країнами третього миру [1, с.17-18]. Звісно, такий розподіл усіх прав та свобод не є абсолютними, але його можна прийняти. Дійсно, коли в епоху буржуазних революцій стали з'являтися перші декларації прав людини (англійський Біль про права 1689 р., французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р., Біль про права, внесений в якості 10 перших поправок до Конституції США), то мова

йшла тільки про громадянські та політичні права

Друге покоління соціально-економічних прав стало з'являтися багато в чому в наслідок боротьби трудящих за покращення свого стану в капіталістичному суспільстві. Вони, за Б. Вестоном, стали відповіддю на зловживання та недоліки капіталістичного розвитку, в основі якого лежала абсолютна концепція індивідуальної свободи, що привело до експлуатації робочого класу та колоніальних народів [1, с.17]. Своє теоретичне обґрунтування ці права отримали багато в чому в різних соціальних ідеях. Л. Хенкін приходить до висновку, що "міжнародний рух за права людини взяв ідеї про автономію та свободу індивіда XVIII століття та доповнив їх ідеями соціалізму та держа-